

l'argumento cardine della tavola rotonda, ma affiorano anche nei precedenti contributi. Al PALWaM (Angster/Dal Negro) collaborano un comitato scientifico, la rete degli sportelli Walser e le associazioni Walser del territorio; la riappropriazione di pratiche economiche tradizionali in Val di Susa (Bonato) vede coinvolta una rete di associazioni locali. Per la costituzione dell'*Inventaire microtoponymique du massif de la Chartreuse* (Médélice), si è creato un meccanismo virtuoso per cui l'Università ha un ruolo pilota, ma poi il progetto si regge in modo autonomo e coinvolge pienamente le comunità del territorio. La ricerca di forme nuove di restituzione alla comunità indagata, pratica rientrante negli obiettivi della "terza missione", è evidente nel caso della presentazione dell'*ALS* sotto forma di e-book rivolto prevalentemente alle scuole (Sottile). Negli ultimi interventi (Mondo; Rosso) l'accento è posto, più che sulla mera restituzione, sul concetto di circolarità: ciò che viene auspicato è che si instauri un rapporto di scambio continuo che muova dalle comunità locali al mondo accademico, per poi tornare alle comunità.

Anche in questo caso, l'attuazione di dinamiche finalizzate all'interazione tra Università e territorio presenta criticità; nelle relazioni esposte durante la tavola rotonda non mancano però riflessioni su di esse e proposte operative (Avolio; Cini). Ciò si pone in linea con la tendenza generale che ha caratterizzato il convegno e che si riflette negli *Atti*, cioè quella di voler offrire un'occasione per presentare novità, sollevare problematiche e proporre soluzioni di interesse per chiunque svolga ricerca etnolinguistica sul territorio.

Sara RACCA
Università degli Studi di Torino

DASCA, Maria (2017): *Entenebrats. Literatura catalana i bogeria*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 501 p.

D'ençà dels antics rituals d'adoració a Dionís, passant per l'origen de la possessió de poetes i herois o de la melancolia inspiradora del geni, i arribant al discurs mèdic del boig com a malalt, la bogeria ha estat sempre un motiu literari. De fet, segons indica Michel Foucault, filòsof de referència per prendre la bogeria com a discurs —si bé del poder i no particularment de la literatura—, foren dos literats, Cervantes i Shakespeare, els qui primer feren ressaltar la concepció de la bogeria com a «fenomen humà integral»; no res, per tant, que de fora estant amenacés la naturalesa humana ans que la definia, allò que la feia justament sorgir gràcies al contrapunt del seu excés i desordre. I, doncs, ja ho deia Goya en un dels seus gravats: «El somni de la raó produeix monstres», perquè en la modernitat el monstre ja no és aquella força sobrenatural i demoníaca que ens posseïx, sinó allò que forma part del nostre propi ésser; allò que mirem sempre de rebutjar o reprimir, i no ens atrevim ni tan sols a mirar per por a emmirallar-nos-hi.

És evident, doncs, que hom no pot entendre l'ésser humà sense entendre alhora la irracionalitat que el constitueix i enfront de la qual lluita sempre, de la mateixa manera que hom no pot entendre la llum de l'imaginari de ficció que crea la raó sense prestar atenció al fons de nocturnitat que l'origina. I és que el principal interès que presenta aquest estudi sobre «literatura catalana i bogeria», ofert per la professora i especialista en narrativa catalana contemporània Maria Dasca, amb el títol ni més ni menys que *Entenebrats*, és el fet d'haver donat raó de la desraó, d'allò que sempre se'ns escapa i que normalment queda soterrat i ofuscat en el més recòndit del visible.

Per bé que tot estudi té el seu interès pel que aporta de sistematització i anàlisi, en el cas del tema de la bogeria l'interès hi sembla ser per partida doble, ja que el que hom acostuma a estudiar és sempre el positiu, allò que existeix i té a veure amb l'ésser i la llum d'un saber, per això mateix, il·lustrat; però no la tenebra, el no ésser i l'ombra de la seva negativitat. És per aquest motiu que l'estudi compta, d'entrada, amb el mèrit d'anar a contracorrent i atrevir-se a prendre el negatiu com a tema d'investigació; bo i fent-ho, a més a més, des del rigor i la seriositat de l'anàlisi d'un discurs acadèmic travat i ben fonamentat.

De fet, una de les primeres coses que sorprèn d'aquest estudi és el seu alt grau d'erudició, llevat que tinguem en compte, és clar, que el llibre que tenim a les mans és fruit de la sedimentació prolongada d'una trajectòria acadèmica i investigadora encomiable, realitzada en diverses universitats de nivell nacional i internacional, i recentment reconeguda amb el Harvard University 2017 Teaching Prize. En efecte, tal com prova el títol de la col·lecció on es publica, «Textos i Estudis de Cultura Catalana», de l'editorial Publicacions de l'Abadia de Montserrat, no hi ha res en aquest treball que no estigui degudament estudiat i que no s'aclareixi amb la pertinent bibliografia. Com corrobora el seu prologoista, el professor Josep Murgades —director, per cert, de la tesi doctoral que n'és l'embrió: «El sentit de la bogeria en la narrativa catalana contemporània» (Universitat de Barcelona, 2008) (p. 32), el treball de recerca de la qual obtingué el guardó del Premi Milà i Fontanals d'Història Literària (IEC) en l'edició de 2015—, «es tracta d'un estudi acadèmic», cosa que vol dir «que tota afirmació hi apareix documentada; que tota valoració hi és convincentment argumentada; que tota l'erudició que s'hi desplega res no té d'ociós enfarfec acumulatiu i sí, per contra, molt de sàvia intel·ligència associativa» (p. 7).

Essent així, les notes que s'hi apleguen i que hi sovintegen, algunes d'elles amb la constatació final del deute contret envers l'acadèmia (p. 17, 52, 61, 89, 158, 237), no solament donen raó d'allò que es diu sinó que també recopilen allò que se n'ha dit, a fi i efecte de proporcionar, en cada cas, l'estat bibliogràfic de la qüestió que es presenta. El lector, doncs, esdevé en tot moment informat i al corrent de les aportacions científiques més rellevants que, sigui d'un autor, d'una obra o d'un tema afí, es despleguen al llarg de l'argumentació del treball; no de manera que el molestin en la fluïdesa de la lectura, ja que són introduïdes a nota a peu de pàgina, si bé la seva llargada i freqüència puguin temptar-lo a prescindir-ne. En qualsevol cas, però, estem davant d'un estudi que ofereix diferents itineraris de lectura, més i menys específics, segons la voluntat dels seus lectors. *In nuce*, un estudi acadèmic amb tots els ets i uts de la paraula, realitzat en el si de l'acadèmia i recolzat pels professionals que la sustenten.

D'alguna manera, doncs, la veu del boig i la veu de l'expert —experta, en aquest cas—, condemna des a separar-se des de l'inici de la modernitat —d'ençà que el beneït del poble es converteix en un individu que cal recloure i protegir de la societat— són aquí paradoxalment agermanades, atès que l'autora analitza els símptomes i classifica les diagnosis de la bogeria d'una setaneta d'obres de literatura catalana contemporània, recorregudes a partir del tradicional esquema de moviments de la historiografia literària («El segle XIX», «El Modernisme», «Els anys del Noucentisme», «El període d'entreguerres (1925-1939)» i «L'avantguarda») i delimitades segons un gènere i una franja temporal ben concretes: la prosa catalana d'entre 1882 i 1939.

Ara bé, cal assenyalar que l'alt grau d'erudició que transpira l'estudi no se cenyeix únicament a la qüestió literària, sinó que abraça també els aspectes filosòfics, sociològics, mèdics i legals que la particular complexitat d'un tema com el de la bogeria implica, en tant que fenomen de transició entre realitats discursives diverses, considerades tant des del punt de vista intern (la subjectivitat que allibera el discurs del boig) com extern (l'objectivitat a què és referit el boig a partir de veus externes i situacions d'espai psiquiàtric, familiar i de dret). De fet, podríem dir que el concepte de bogeria hi és entès des de la molt productiva i filla dels nostres temps categoria de frontera i, per tant, com a realitat ambigua que, més que definir, el que fa és problematitzar un sentit d'identitat, desafiar els límits de posicions ja establertes i interrogar-les en els mateixos termes amb què aquestes s'han constituït. Perquè, com és sabut, l'alteritat del boig és com la de l'estranger, motiu de reclusió o de desterrament per raó del seu radical qüestionament, pel fet de ser capaç d'inquietar l'edifici ben construït de la raó. És l'altre qui, en mirar-nos, ens qüestiona, no solament en el que nosaltres som sinó també en totes aquelles imatges que hem construït per classificar-lo, per recloure'l en les nostres institucions, per sotmetre'l a les nostres pràctiques i, al cap i a la fi, per fer-lo com nosaltres. Heus aquí per què Sartre deia a *Huis clos* que «l'infern són els altres»; perquè, tal com expressa l'autora, la bogeria «qüestiona uns referents i suposa una ruptura doble, que concerneix, d'una banda, els codis discursius [...] i, de l'altra, l'imaginari representatiu elaborat» (p. 15).

Així, doncs, l'estudiosa afronta el repte d'interpretar la representació literària d'un fenomen el sentit del qual és canviant: depèn de les condicions d'enunciació de cada emissor, època i corrent estètic; i el terme del qual és equívoc, es diu de realitats diferents i admet, fins i tot, designacions diverses;

«concrecions», en paraules de l'autora, d'un mateix «hiperònim» (entenebrament, vesània, folia, irracionalitat, mal, deliri, neurastènia, teratologia...). Tot un repte, sens dubte, que Dasca sap fins a cert punt assolir, car l'heterogeneïtat tant conceptual (polisèmia del mot, enfocaments i recursos d'anàlisi varis) com de referent (obres i contextos històrics i literaris de notable diferència) de la bogeria acaba inevitablement passant factura. I és que hom té la sensació que al lector se li exigeix un xic massa, no solament perquè ha de digerir amablement el que, per moments, és un cúmul d'informació d'índole diversa, sinó perquè ha de pensar tothora que, malgrat el laberint de contextos, obres i autors, els casos que s'expliquen són, un rere l'altre, il·lustracions d'un mateix fenomen. Tot i així, val a dir que l'interès per una «noció d'identitat» contemporània tant individual com social (p. 15) i l'atenció prestada al «joc de llenguatge» (p. 16) d'unes obres que, malgrat les notables diferències, tenen unes regles en comú, fan del tot plausible el recorregut històric que ofereix Dasca.

A més a més, un dels recursos que empra l'autora a l'hora de donar cohesió al treball és l'al·lusió, sempre que escau i és possible, a les similituds de trets que les novel·les seleccionades presenten amb l'univers de la fita literària catalana per excel·lència, pel que fa al discurs de la bogeria, i que és l'obra homònima de Narcís Oller (1899). A propòsit d'aquesta, no és sobrer d'assenyalar que Dasca és la responsable de la introducció i edició de *La bogeria* d'Oller a Angle editorial (Manresa: 2007) i també del pròleg de la mencionada obra a les *Obres completes* de Cossetània Edicions (Valls: 2009), la qual cosa indica la gran familiaritat que hi té. De fet, sembla ser més aviat *La bogeria* d'Oller la que il·lustra l'estudi i no l'estudi, l'obra; ja que, en paraules de l'autora, la susdita ficció hi adopta «una rellevància insòlita» en sintetitzar «—sense resoldre'l— el debat modern sobre la bogeria, en tres nivells: mèdic, social i discursiu, i en el context d'uns anys de revisió de les definicions identitàries» (p. 27). D'aquí ve que l'estudi pròpiament dit s'endegui amb la paradigmàtica novel·la i no presti gaire atenció a les aportacions anteriors (Joan Pons i Massaveu, Joaquim Riera i Bertran, Antoni Careta i Vidal, Valentí Almirall i Martí Genís i Aguilar), que, si bé tornarien a agafar forma en novel·les posteriors —verbigràcia en el Noucentisme, quant a l'actitud moral tradicionalista, o en el Modernisme per la fantasia i el simbolisme que algunes ja plantegen—, no suposen, pel seu tractament més aviat epidèmic, una contribució rellevant a la significació del boig. I és que, com afirma l'autora, no és fins a les acaballes del segle XIX, període en el qual s'elabora un discurs de la bogeria com a patologia, que el discurs mèdic pren valor i es converteix en un factor d'enorme incidència social: «l'emergent construcció de centres psiquiàtrics, l'aparició de nous tipus de trastorns psicològics i la creació de plataformes d'informació modernes [...] contribueixen a la gestació d'un debat públic sobre la bogeria, que suposa, alhora, un reforçament de la credibilitat del discurs mèdic [...] responsable del dictamen» (p. 29). No és d'estranyar, doncs, que el tercer capítol del treball, el dedicat al context històric i literari de l'últim terç del segle XIX, i en el qual la producció literària d'Oller i la seva evolució hi és especialment estudiada amb relació al tema de la bogeria, sigui el de més envergadura i el pilar des del qual s'assenten les bases de l'argumentació posterior. Gairebé podríem dir, sense ànim de menystenir la resta, que aquest és el capítol a l'entorn del qual els altres pivoten, car és en ell on s'aprofundeix en el significat epistemològic del procés de representació i reconeixement de la bogeria, sota uns paràmetres la complexitat dels quals no es tornarà a repetir. Fet i fet, no podia ser altrament, puix que *La bogeria* d'Oller i tot el que representa, com a «testimoni privilegiat d'algunes posicions de creuament (ideològiques i literàries) del tombant de segle» (p. 117), és paradigma en el tema del discurs de l'autora; essent la novel·la en què, per primera vegada, «el concepte modern de boig se situa en el centre del discurs literari i posa en relació alguns dels elements constitutius de la bogeria que seran desenvolupats en novel·les posteriors» (p. 11, 118). A més a més, l'estudiosa té el gran encert d'analitzar-la en concomitància amb altres factors que la circumden i l'enriqueixen en el seu context (crisi de la *fin du siècle*), com és ara la «cuestión palpitante» —que diria Pardo Bazán— de l'afer públic del «cas Verdager (1895-1897)», el qual, no sols s'hi relaciona per motiu del dictamen mèdic i legal d'una suposada malaltia mental, sinó també per una determinada concepció del quefer poéticoartístic (Schopenhauer, Lombroso, Pompeu Gener) i de la mística finisecular; totes aquestes coses que no passen desapercbedes en les reaccions tant individuals (Oller i Benito Pérez Galdós) com literàries (*Halma i Nazarán*, de Galdós, i *El místic*, de Santiago Rusiñol) del moment. Però,

per si amb això no n'hi hagués prou, la rendibilitat literària de l'obra d'Oller serveix també per a fer balanç d'altres mostres, com és el cas de la narració «D'un recó de món», de Josep Yxart, *Niobe*, de Josep Pin i Soler, i l'obra amb què es clou el capítol, l'altra novel·la rellevant i innovadora del període respecte de *La bogeria: La punyalada* (1903), de Marià Vayreda. En síntesi de l'autora, «si en Oller l'aproximació de la bogeria expressava un dubte racional [...] i en Verdager evidenciava la vulnerabilitat de la responsabilitat individual en l'emergent societat de consum [...], en Vayreda el fenomen expressa un neguit interior» (p. 164). Com a «inquietud subjectiva», doncs, *La punyalada* anticipa algunes de les característiques del període següent, atès que el boig ja no hi serà vist simplement com a malalt mental, sinó com a figura que expressa la fractura i crisi de la subjectivitat humana.

Els capítols se segueixen en l'ordre dictat per la cronologia i arriba la literatura del Modernisme en què, com dèiem a tenor de *La punyalada*, la figura del boig es desvincula de l'estètica realista i el discurs positivista per prendre els ressorts del simbolisme i dels nous plantejaments vindicadors de la irracionalitat (Nietzsche, Diego Ruiz). La teoria de la noció del Geni fa, doncs, acte de presència i el discurs del boig és pres en consideració com a expressió lingüística de l'escissió tràgica humana (art-vida, matèria-esperit, artista-societat). La vida, emperò, s'aborda en tota la seva complexitat, com diu Maragall en qualitat de crític del corrent, i els «espants de la raó», en paraules de Casellas, s'acompanyen al «marge del seu abim» (p. 193). La literatura del Modernisme opera, així, des d'una mirada comprensiva que supera els constrenyiments de la realitat i pren esment en l'entitat del mal, «ja sigui segons una base decadentista (Prudenci Bertrana, Joaquim Ruyra, Miquel de Palol), ja sigui segons l'antinòmia individu-societat, instal·lada com a revulsiu que sotragi la consciència de l'escriptor (en el grup modernista de Reus, amb Puig i Ferrer al capdavant, o en l'obra de Víctor Català)» (p. 449).

Més endavant, en els anys del Noucentisme, tant la narrativa com a gènere com el boig com a referent escassegen; tot i que això no és obstacle perquè Dasca continuï el seu recorregut amb l'anàlisi, fonamentalment, del projecte de reforma assistencial emprès per la Mancomunitat, amb figures com Eugeni d'Ors, en l'ús que fa al *Glosari* del pensament d'autors associats a l'estudi de l'expressió de l'irracionalisme (Bergson, Nietzsche i Freud) o de novel·les antinoucentistes de rèplica als ideals de la Ben Plantada com *La «Niña gorda»* (1917), de Santiago Rusiñol.

Coincidint amb l'entrada de les avantguardes, un canvi en la concepció de la psique humana es comença a fer sentir en la literatura d'entreguerres (1925-1939), perquè «si fins llavors la medicina entenia el símptoma com un model interpretatiu denotatiu, amb un valor-diagnòstic fonamentalment metonímic, la psicoanàlisi entendre el símptoma com un model interpretatiu connotatiu, amb un valor-diagnòstic bàsicament metafòric» (p. 36). Amb l'aplicació de la psicoanàlisi de Freud del tombant de segle i de les idees influents de Nietzsche, el motiu de la bogeria va guanyant presència literària i serveix una estreta relació amb la introducció de la literatura russa i, en concret, de Dostoievski. L'autora divideix les creixents i eclèctiques aportacions literàries del període, centrades en el tractament del trastorn psicològic com a conflicte moral, en dues grans línies: d'una banda, «el conflicte del jo», en què destaquen el discurs autobiogràfic i la influència de la novel·la russa en ficcions introspectives com les de Joan Puig Ferrer, Sebastià Juan Arbó, Alfons Maseras, Miquel Llor i Agustí Esclasans; d'altra banda, «el vincle amb l'espai social», en què l'autora agrupa les ficcionalitzacions de la bogeria en els motius temàtics següents: l'adolescència (des de Trabal [*Vals*] fins a Rodoreda [*Aloma*], Berenguer [*Notes d'un adolescent*], Tasis [*Vint anys*] i Guansé [*La Venus de la careta*]), l'estat col·lectiu (amb novel·les com *Els tres al·lucïnats*, *El cercle màgic* i *La farsa i la quimera*, de Puig i Ferrer), la revolució (amb Pere Coromines), el marc quotidià familiar (amb autors com Martínez Ferrando i Josep M. Millàs-Raurell, i obres com *Eulàlia*, de Maria Teresa Vernet, i *Del que hom no pot fugir*, de Mercè Rodoreda), el centre, el psiquiatre i el procés penal (amb obres com *Jo! Memòries d'un metge filòsof*, de Prudenci Bertrana, *Ma vida en doina. Memòries del doctor verdós*, de Joan Santamaria, o els reculls de contes *La clínica de Psiquis* i *Com vaig assassinar Georgina*, de Domènec Guansé), i, en últim lloc, la paròdia i el mite (amb contribucions de figures com Salvador Espriu i Llorenç Villalonga).

Finalment, en l'avantguarda —capítol més exigü i formalment aïllat de la resta— l'autora remarca la introducció del surrealisme i l'aprofundiment en la dimensió irracional i inconscient de la naturalesa

humana i l'obra d'art. A partir del cas emblemàtic de Salvat Papasseit i del mètode paranoicocrític dalinià, Dasca estudia les contribucions literàries del període a través de la interpretació psicoanalítica d'algunes proses poètiques de *Gertrudis* i de *KRTU*, de J. V. Foix; de la representació de la follia en el surrealisme a través de les proses de César August Jordana i Carles Sindreu; i, en darrer terme, de la interpretació parcial de l'obra de Francesc Trabal, amb novel·les com *L'home que es va perdre* (1929), que opera a partir dels principis teòrics del dadaisme, i *Judita* (1930), paròdia de *l'amour fou* de Breton. L'estudi acaba amb un apunt a la megalomania de *Gaeli o l'home de Déu*, de Pere Calders, una novel·la curta enllestida el 1938 que torna a la problematització de la noció d'identitat de la bogeria des dels elements propis de la literatura del fantàstic.

Vist el recorregut proposat i la manera com aquest s'ha dut a terme, podem dir que una de les virtuts del treball és la d'haver fet honor al seu subtítol, «Literatura catalana i bogeria», i articular els aspectes de la bogeria i la literatura catalana com a vasos comunicants, atès que, per un cantó, la bogeria ha permès de traçar un itinerari pels diferents moments de la ficció catalana (segle XIX, Modernisme, Noucentisme...); i la ficció catalana ha permès, per l'altre, de traçar un itinerari pels diferents moments de la bogeria (mal d'amor, rebuig social, crisi del subjecte...); de tal manera que ambdós aspectes han quedat beneficiats a causa de la seva mútua relació. Creiem, doncs, que el fet de concebre la bogeria no solament com a fenomen sinó també com a frontera literària, a partir de la qual s'elabora el discurs de Dasca, és un dels punts forts i més suggestius de l'estudi.

És per això que no podem acabar aquesta ressenya sense plànyer-nos del fet que no hi hagi hagut una reflexió més global i aprofundida del fenomen de la bogeria —i sí, en canvi, de la literatura catalana. Perquè si bé és cert que l'objectiu d'aquest estudi és «la dimensió literària de la bogeria» (p. 256), no pas la del pensament, no és menys cert que l'autora esmerça un temps a l'inici de cada capítol —a excepció del darrer— a fer una aproximació teòrica al fenomen, a partir de la qual s'articulen les obres literàries que són després objecte d'estudi. És a dir, que la pretensió d'anar més enllà del fet literari hi és, encara que sigui per mor d'aprofundir-hi. Malauradament, però, el marc teòric ofert no s'acaba d'aplicar en l'anàlisi posterior de les obres, la qual no sempre es realitza per mitjà de l'obligat —segons el nostre parer— recurs de les citacions i la seva corresponent glossa (pensem sobretot en el capítol del segle XIX, on s'hi troben més a faltar); car el discurs de l'autora peca de descriptiu i, a vegades, ratlla l'inventari; en especial en aquelles obres en què la bogeria té una incidència menor o una presència merament testimonial a través de personatges i trames secundàries. En un mot, que una reflexió *per se* del fenomen de la bogeria i de la seva variada tipologia hagués estat d'agrair, des del moment que hagués ajudat a unir les propostes literàries del «magma divers de sentits construïts» (p. 451) i atenuat la dispersió que inevitablement origina.

D'altra banda, també seria bo de demanar que no se cedís tant la paraula d'altri, ja que són usuals els «en aquest punt, segueixo...», «em baso», «parteiixo de les aportacions de...» en el cos del text i en l'aparat crític de les notes a peu de pàgina (p. 54, 40, 37). És evident que el recurs és fruit d'una escrupolositat en el rigor acadèmic, però, a voltes, pot posar-se en contra de la fluïdesa del discurs i fer més feixuc allò que ja és per si mateix dens a causa de la complexitat i l'enfocament interdisciplinari del fenomen.

Però, més enllà d'aquestes objeccions, que només matisen l'excel·lència, hom pot afirmar, sense hesitació ni reserves, que *Entenebrats* és un magnífic estudi, d'una erudició que sobta en uns temps en què s'estila el gènere de l'assaig de divulgació i la cultura poc treballada i anotada, amb un aparat crític imponent que documenta i amplia alhora els diferents itineraris que va traçant l'autora, i d'una innovació remarcable, que cobreix un aspecte de la narrativa catalana —la bogeria— que fins ara pràcticament només s'havia cenyit a l'univers d'un autor, Narcís Oller i, en concret, a la seva emblemàtica obra homònima.

Per tot això, no podem més que recomanar-ne la lectura i animar el lector a submergir-se en el clarobscur d'un brillant treball sobre el cantó fosc de l'essència humana i la seva representació literària.

Dolors PERARNAU VIDAL